

*Etnische identiteit van transcultureel geplaatste pleegkinderen
in Nederland*

Leven in een gezin met etnisch-culturele verschillen

Clementine Degener

Samenvatting

In Nederland is geen empirisch wetenschappelijke kennis bekend over etnische identiteit van pleegkinderen. Daarom is er een exploratief kwalitatief onderzoek gedaan naar Nederlandse pleegkinderen met een migratieachtergrond die transcultureel zijn geplaatst. Uitkomsten laten zien dat het ontwikkelen van een etnische identiteit complex kan zijn voor deze groep kinderen. Ze krijgen te maken met verschillende en contrasterende boodschappen over wie ze zijn en bij wie ze horen. Daarbij kan hun etnische identiteit

intersecteren met pleegkindkenmerken. Pleegkinderen kunnen echter ook verbinding ervaren met hun etnische achtergrond. Pleegouders zouden door pleegzorginstellingen kunnen worden ondersteund in de etnische socialisatie van hun pleegkinderen. Zij zouden bijvoorbeeld handvatten aangereikt kunnen krijgen over hoe ze op open wijze met pleegkinderen het gesprek kunnen aangaan over etniciteit en hoe zij kunnen samenwerken met ouders in de etnische socialisatie van pleegkinderen.

Wanneer kinderen tijdelijk of voor langere tijd niet thuis kunnen wonen, wordt pleegzorg vaak als een beter alternatief beschouwd dan residentiële jeugdzorg. Een pleeggezin biedt een veilige plek voor kwetsbare kinderen en lijkt op een normale gezinssituatie (Berrick & Skivenes, 2012). In eerste instantie wordt in het bestaande netwerk (familie, vrienden) van het kind een geschikt

pleeggezin gezocht (netwerkpleegzorg). Wanneer er geen netwerkpleeggezin beschikbaar is, worden kinderen bij pleegouders geplaatst die ze nog niet eerder kenden. Deze pleegouders hebben zich doorgaans bij pleegzorgorganisaties opgegeven en worden "bestandspleegouders" genoemd. In de Nederlandse bestandspleegzorg komt het relatief vaak voor dat kinderen wonen bij pleegouders

met een andere etnisch-culturele achtergrond dan zij zelf hebben. Zo zijn pleegouders in de bestandspleegzorg vooral afkomstig uit de etnische meerderheidsgroep. Daartegenover staat dat in 2013 36% van de Nederlandse pleegkinderen afkomstig was van een etnische minderheidsgroep (Day & Bellaart, 2015). In dit artikel spreken we in dat kader van transculturele plaatsingen.

De richtlijn uithuisplaatsing (De Baat et al., 2015) beschrijft dat er geen empirisch bewijs is dat pleegkinderen zich per definitie beter ontwikkelen in een pleeggezin met dezelfde etnisch-culturele achtergrond. Tegelijkertijd is hierover discussie mogelijk. Onderzoek is schaars en tegenstrijdig en de verschillende instrumenten en onderwerpen die worden besproken, verschillen dusdanig dat de resultaten moeilijk vergeleken kunnen worden. Wel zijn er op basis van een aantal internationale onderzoeken signalen dat een transculturele plaatsing kan leiden tot het verlies van etnische identiteit van pleegkinderen. Pleegkinderen zouden het risico lopen de verbinding te verliezen met hun etnische achtergrond (Barn, 2010; Clark, 2000; Mitchell Dove & Powers, 2018; Moss, 2009; Tyrell et al., 2019). Vanuit de Nederlandse context is hierover echter nog weinig bekend. Daarom is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd waarin de etnische identiteit van transcultureel geplaatste pleegkinderen centraal stond.

Etnische identiteit als buffer

Etnische identiteit wordt vooral belangrijk als jongeren in de adolescentiefase komen. Het gaat daarbij over de overtuigingen en houding die individuen hebben ten opzichte van mensen uit een etnische groep, bijvoorbeeld over het horen

Pleegkinderen wonen relatief vaak bij pleegouders met een andere etnisch-culturele achtergrond

Een sterke identiteit kan een buffer vormen voor pleegkinderen

bij een groep peers met een specifieke etnische achtergrond. Daarbij omvat het begrip etnische identiteit de processen waarop deze overtuigingen en houding zich ontwikkelen (Umaña-Taylor et al., 2014). Etnische identiteit is geen statisch begrip, maar een dynamisch proces dat fluctueert door de tijd heen (Phinney, Jacoby & Silva, 2007).

Van pleegkinderen is bekend dat ze kwetsbaar zijn. Ze kunnen misbruik, geweld en/of verwaarlozing hebben meegemaakt, en zijn ten minste één keer in hun leven uit huis geplaatst (Goemans, Van Geel, Van Beem & Vedder, 2016; Mitchell 2017). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het ontwikkelen van een positieve of sterke etnische identiteit is gerelateerd aan beter psychosociaal functioneren, betere schoolprestaties en grotere mentale gezondheidsuitkomsten van individuen (Rivas-Drake et al., 2014; Smith & Silva, 2011). Dit houdt in dat positieve uitkomsten op etnische identiteit een buffer kunnen vormen voor pleegkinderen die al te maken hebben met verschillende en complexe problematiek.

Foto-eliciteren

Om zicht te krijgen op de etnische identiteit van pleegkinderen zijn gesprekken gevoerd met twintig transcultureel geplaatste pleegkinderen in de adolescentiefase die in een bestandspleeggezin wonen en een etnische minderheidsachtergrond hebben. We gebruikten foto-eliciteren als opmaat voor het interview, en als middel om dichterbij de belevingswereld van pleegkinderen te komen (Harper, 2002; Rose, 2016). De pleegkinderen namen ter voorbereiding op het interview foto's van mensen, dingen, plekken of gebeurtenissen die voor hen op dat moment belangrijk waren. Gedurende de interviews kozen de pleegkinderen foto's uit waarover ze wilden praten. Naast het gebruik van foto's, werden de gesprekken

Casus Rayan

Rayan is 14 jaar. Op de eerste foto die hij tijdens het interview laat zien, staat hij samen met zijn buurjongen. Hij vertelt dat die foto belangrijk voor hem is, omdat hij bij de burens zichzelf kan zijn. Bij doorvragen blijkt dat hij vaak van mensen te horen krijgt wie hij zou zijn, of bij wie hij zou horen in termen van etniciteit. Hij vertelt over zijn vriendengroep, die hij op positieve wijze 'de buitenlanders' noemt, en waar hij bij hoort. Hij vertelt over mensen die hij tegenkomt op straat, en die hem soms uitschelden voor buitenlander. Hij vertelt ook over zijn pleeggezin, waar wordt gezegd dat hij een Nederlander is. Ten slotte vertelt hij over zijn leeftijdsgenoten op school, van wie sommige negatieve opmerkingen maken over 'buitenlander' en een pleegkind zijn. Hij schakelt tussen die verschillende achtergronden. Daarbij lijkt het ervaren van die verschillende boodschappen hem te verwarren. Zo zegt hij bijvoorbeeld dat hij geen Nederlander is, omdat hij zich geen Nederlander voelt. Tijdens hetzelfde interview vertelt hij: 'Hier (in het pleeggezin) ben ik Nederlander... en buiten ben ik een buitenlander.' Hij vindt het echter vooral vervelend dat mensen hem, zoals hij het aangeeft, 'in een hokje' stoppen. De foto van hem en zijn buurjongen geeft het verlangen van Rayan aan om op een plek te zijn waar hij niet in een hokje wordt gestopt op basis van etniciteit.

ondersteund met een topiclijst over etnische identiteit. Vanuit het gesprek dat zich ontspon naar aanleiding van de foto's, startte een gesprek over de etnische identiteit van de kinderen. Aan het eind van het gesprek werd de topiclijst doorgenomen. Eventuele topics die waren blijven liggen, werden op dat moment besproken. De gesprekken zijn opgenomen, getranscribeerd en thematisch geanalyseerd (Braun & Clarke, 2006). Drie thema's kwamen hierbij naar voren: het ervaren van

contrasterende boodschappen over etniciteit, intersectie van etnische identiteit en pleegkindkenmerken, en verbinding met etnische identiteit. In de volgende paragrafen worden deze thema's kort uitgewerkt en voorzien van een voorbeeld.

Contrasterende boodschappen

Veel van de gesprekken lieten zien dat pleegkinderen verschillende en soms contrasterende boodschappen ontvangen van pleegouders, ouders, peers en via (sociale) media over hun etniciteit(en) en bij welke etnische groep ze horen. Pleegkinderen blijken het moeilijk te vinden om deze boodschappen te integreren in hun eigen verhaal over etnische identiteit. Sommige kinderen hadden het gevoel nergens bij te horen, en andere gaven aan dat ze zich continu aanpasten in verschillende omgevingen. Bovenal gaven ze aan dat ze last hadden van etnische 'hokjes' waarin ze door anderen werden geplaatst, en uitten ze de wens dat dit niet gebeurde. Het voorbeeld van Rayan (zie kader) schetst een beeld van de contrasterende boodschappen die hij ontving, en hoe hij daarmee omging.

Intersectie van etniciteit en pleegkindkenmerken

Ook intersectie tussen pleegkindkenmerken en etniciteit bleek een belangrijk thema. Veel pleegkinderen gaven aan dat ze zich anders voelden en stigma ervoeren omdat ze pleegkind zijn. De dagelijkse confrontatie met uiterlijke verschillen tussen henzelf en hun pleegouders kon dit gevoel van anders zijn verder versterken. Zo vertelden pleegkinderen bijvoorbeeld dat ze telkens aan de buitenwereld moesten uitleggen dat ze pleegkind waren, omdat mensen opmerkingen maakten over het feit dat zij en hun pleegouders niet op

Pleegkinderen hebben soms last van etnische hokjes waarin ze worden geplaatst

Samenwerking tussen pleegouders en ouders kan pleegkinderen helpen bij het vinden van verbinding met de etnische achtergrond

elkaar leken. Soms konden traumatische ervaringen bovendien intersecteren met etniciteit. Zo waren er pleegkinderen die mishandeling van hun ouders verklaarden als onderdeel van de etnische achtergrond, met als gevolg dat ze zich van de etnische achtergrond van hun ouders afkeerden. De casus van Mara beschrijft dit laatste mechanisme, en illustreert hoe traumatische ervaringen en etnische identiteit op elkaar kunnen inwerken.

Verbinding

Het laatste thema dat uit de gesprekken naar voren kwam, is de ervaren verbinding met etniciteit. Ouders van pleegkinderen bleken hier een belangrijke rol in te spelen. Pleegkinderen die spraken over positieve ervaringen met hun ouders en samenwerking ervoeren in etnische socialisatie tussen hun ouders en pleegouders, toonden verbinding met hun etnische achtergrond. Zij lieten daarbij tijdens de interviews minder verwarring zien rondom etniciteit. Dit laatste gold ook voor pleegkinderen die vertelden over actieve etnische socialisatie vanuit hun pleegouders, zoals het samen met een van de pleegouders volgen van Arabische les, of op vakantie gaan naar het land van herkomst. Deze ervaren verbinding kon zich uiten in trots over de etnische achtergrond. De casus van Aliya laat de kracht zien van etnische verbinding.

Complex

Voor pleegkinderen in de adolescentiefase kan het complex zijn om een coherent narratief over zichzelf te vertellen in termen van etniciteit. We kunnen dit ten eerste verklaren vanuit

Casus Mara

Mara is een meisje van 16 jaar. Ze laat een foto zien van de achtertuin bij het huis waar ze op dat moment woont. De achtertuin is voor haar een fijne en veilige plek. Naar aanleiding van de foto vertelt ze over een incident dat plaatsvond op een ander moment dan toen de foto werd genomen. Ze beschrijft daarbij hoe ze per ongeluk het ruitje van een oud hutje in de tuin kapot maakte door het gooien van een sneeuwbal. Die situatie riep veel angst op voor eventuele consequenties, omdat ze dat gewend was van de periode dat ze bij haar ouders woonde. Haar pleegmoeder gaf echter aan dat het niet erg was. In het gesprek verbindt Mara de etnisch-culturele achtergrond van haar ouders aan de mishandeling die ze heeft ervaren toen ze nog bij hen woonde. Ze vertelt dat wat ze heeft meegemaakt, te maken heeft met hoe er volgens haar vanuit de culturele achtergrond van haar ouders naar meisjes wordt gekeken: 'Mijn vader.... meisjes is niets voor die cultuur en mijn broertje heeft dat ook altijd, als ik daar kwam dat hij altijd zei: Ja, je bent maar een meisje dus je bent slap en je kunt niks.' Ze vertelt dat ze er daarom van baalt als mensen haar op straat aanspreken op basis van haar etnische achtergrond. Ze wil zich op dat moment verschuilen en weglopen. De foto die ze laat zien toont dus vooral de veilige plek die ze op dat moment ervaart. Achter die foto gaat echter een verhaal schuil van angst en trauma afkomstig van ervaringen die ze heeft meegemaakt in haar verleden, en die ze verbindt aan haar etnische achtergrond. Omdat trauma en etniciteit voor haar samenvallen, concludeert ze dat ze er liever helemaal niet wil zijn. Beide aspecten lijken dus op elkaar in te werken en elkaar te versterken.

Casus Aliya

Aliya is een meisje van 18 jaar. Ze laat een vakantiefoto zien van een reis met haar pleegouders naar het land waar haar ouders vandaan komen. Ze vertelt trots over de vakantie, over het ontmoeten van familie die ze nog nooit eerder had gezien, en de warmte die ze voelde vanuit haar familie en het klimaat. Ze vertelt ook over de zee en de feestjes waar ze naartoe ging en geeft aan dat ze wou dat ze daar nu was. Aliya verbindt dit aan haar etnische identiteit, en geeft aan hoe ze zichzelf herkent in mensen die ze daar ontmoette: 'Wij kennen geen tijd!' Doordat ze verbinding ervaart met haar etnische roots, lijkt ze een meer coherent verhaal te hebben over 'ethnic belonging'.

theorie over biculturaliteit. Wanneer iemand in twee etnische culturen leeft, kunnen deze als harmonieus of conflicterend worden ervaren (Benet-Martinez & Haratitos, 2005). Als die twee werelden voor individuen conflicterend zijn, is het volgens Roccas en Brewer (2002) echter een complex cognitief proces om deze werelden te integreren in hun narratief over etnische identiteit. In de gesprekken die we voerden zagen we dat de pleegkinderen zich vaak tussen twee of meer etnisch-culturele werelden bewogen, en manieren zochten om daarmee om te gaan. Dit leidde in de verhalen tot verwarring rondom hun etnische identiteit, of het schakelen tussen etnisch-culturele achtergronden.

De complexiteit van etnische identiteit kan ook verklaard worden vanuit de theorie van intersectorerende mechanismen van gemarginaliseerde identiteiten (Crenshaw, 1991). Pleegkinderen met een etnische minderheidsachtergrond hebben twee identiteiten die een minderheidsstatus met zich meebrengen. Die statussen houden beide in dat pleegkinderen door anderen als 'anders' worden gezien en benaderd. Kools (1997) beschrijft hoe pleegkinderen het stigma pleegkind

kunnen krijgen, onder andere door hun peers. Wanneer zij daarbij een etnische minderheidsachtergrond hebben, kunnen zij zich bovendien anders voelen dan mensen met een etnische meerderheidsachtergrond in hun omgeving. Dit kan ook samenvallen met trauma (Tyrell et al., 2019). Wanneer pleegkind zijn en een etnische minderheidsidentiteit samenkomen, kan dit leiden tot een 'dubbel' identiteitsverlies, en dit zagen we terug in de gesprekken.

Toch zijn er ook positieve bevindingen. Pleegkinderen die spraken over een goede band met hun ouders, over ouders en pleegouders die samenwerkten in etnische socialisatie, en over actieve etnische socialisatie vanuit pleegouders, ervoeren verbinding met hun etnische minderheidsachtergrond. Dit sluit aan bij andere bevindingen van onder andere Boyle (2017). Uit haar literatuuronderzoek blijkt dat een goede opvoedingssamenwerking tussen pleegouders en ouders in combinatie met een positieve band tussen pleegkinderen en ouders, een positief effect kan hebben op de identiteit van kinderen. Ook Hughes et al. (2008) wijzen op de positieve invloed van etnische socialisatie op de etnische identiteitsontwikkeling van kinderen.

Gesprekken voeren

Hoewel het gaat om een kleinschalig, kwalitatief onderzoek, benadrukken de resultaten de rol van etnische identiteit van pleegkinderen. Met name pleegzorginstellingen zouden meer aandacht mogen hebben voor de complexiteit van het verwerken van etnische identiteitsprocessen bij pleegkinderen. Dit betekent niet automatisch dat er standaard gematcht moet worden op basis van etnische achtergrond. Hierover kunnen we op basis van ons onderzoek geen uitspraken doen. De resultaten geven echter wel aan hoe belangrijk het is om gesprekken te voeren over etnische identiteit. Pleegouders zouden door pleegzorgorganisaties kunnen worden ondersteund of getraind in hoe ze op open wijze met pleegkinderen gesprekken kunnen aangaan over etniciteit (Brown et al., 2009). Het gebruik van foto's die

door pleegkinderen zelf zijn genomen - zoals we dat hebben gedaan voor dit onderzoek - zou een hulpmiddel kunnen zijn om aan te sluiten bij hun belevingswereld. Pleegouders zouden daarnaast samen met hun pleegkinderen activiteiten kunnen identificeren die belangrijk zijn voor de etnische identiteitsvorming van pleegkinderen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het op vakantie gaan naar het land waar de ouders van het kind vandaan komen. Wanneer mogelijk is het wenselijk om de ouders bij etnische socialisatie te betrekken en hierin de samenwerking op te zoeken. Bestaand onderzoek naar samenwerking tussen ouders en pleegouders in de Nederlandse context (Haans, 2017; Haans & Aartsen, 2019) zou kunnen worden aangevuld met inzichten op het gebied van samenwerking tussen ouders en pleegouders in etnische socialisatie.

Over de auteur

Clementine Degener

(c.j.degener@hr.nl)

promoveert vanuit de Rijksuniversiteit Groningen op etnische identiteitsontwikkeling van pleegkinderen. Daarnaast is ze docent Social Work aan de Hogeschool Rotterdam.

Geraadpleegde literatuur kunt u vinden op:
www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl

Noot. De voorbeelden zijn dusdanig aangepast dat ze niet herleidbaar zijn naar de respondenten. De namen die worden gebruikt, zijn pseudoniemen. De foto's die zijn genomen, worden om privacyredenen niet geplaatst, en zijn eigendom van de pleegkinderen.